

YENİ KAYNAK VE VESİKALARIN İŞİĞİ ALTINDA Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi

Anadolu'da Şi'i propagandası — Selim'in aldığı tedbirler — (i) Müfti Hamza'nın fetvâsı ile İbn Kemal'in Risâlesi — (ii) Şi'i Katliâmı — İran Seferi — Çaldıran savaşı — Dönüş — Vesikalar.

M. C. Şehabeddin Tekindağ

Erdebil Süfîleri neslinden gelen Şeyh Haydar-oğlu Şah İsmail'in¹, menşe itibariyle Anadolu lu Boy ve Uluslardan Ustaclu (=Ustacalu), Şamlu, Rumlu (=Anadolulu), Musullu, Tekelü, Bayburdu, Çapanlu, Karamanlu, Dulkadirli, Varsak, Afşar, Kaçar ve Karaca-dağ Süfîlerini etrafında toplamak suretiyle, 1500 de Azerbeycan, 1507 de Diyarbakır, nihayet, 1508 de Bağdad'ı alıp Akkoyunlu Türkmen Devletine son vermesi², Yakın-Doğu'da Anadolu'nun ve

¹ Neseblerini Ali İbn Ebî Tâlib-Ogullarından Hüseyin ve 20 inci cedleri olarak da 7 inci imâm Musa el-Kâzım (b. Ca'fer es-Sâdık, ölm. 799) a bağliyan Erdebil Süfîleri hakkında bk. İbnü'l-Bezzâz, *Safoetü's-Sefâ*, Fars. Yazm. Ayasofya Ktp. Nr. 2123, 25/a v.d., Yahya b. Abdüllâtîf el-Huseynî el-Kazvinî, *Lübbü't-Tevârih*, Fars. Yazm. Esad Efendi Ktp. Nr. 2894, 110/b v.d., Şeyh Hüseyin b. Şeyh Abdüzzâhidî, *Silsiletü'n-Nesebi's-Safeviyye*, Berlin, 1924. Ayrıca bk. Ahmet Kiserrevî, *Şeyh Saft vâ Tebâreş*, Tahran, 1323, s. 21 v.d., Z. V. Togan, *sur l'origine des Safavides*, *Mélanges Louis Massignon*, Damas, 1957, III, 345 v.d., H. R. Roemer, *Die Safaviden*, *Saeculum*, IV, 1953, s. 28

² İbn Kemal, Şah İsmail'in Akkoyunluları bertaraf etmek için giriştiği katliâmı belirittikten sonra: «*Kabbetü'l-İslâm olan maazzam şehitleri envâr-ı şer'atden boşaldub zilâm-ı zulm u bid'at ve zulmât-i sindika ve delâletle doldurub meşhûd-i ahgâr ve meâbid-i ebrâr olan medâris ü mesâcidi harâb ittirdü*» demekde (bk. *Defter*, IX, Fâtih Ktp. Nr. 4221, 218/a, str. 10-13. Ayrıca bk. *Defter*, VIII, Ali Emirî Ktp. Nr. 32, 124/b), kaleme aldığı Risâlede ise: «*قد تواتر الأخبار وتوافر الإثارة في بلاد المسلمين وديار المؤمنين أن طاعة من الشيعة قد غلبوا على بلاد كثيرة من بلاد السنين حتى أظهروا مناهجهم الباطلة...*» aynı hususlara işâret etmektedir. Yapılan

Osmanlı Devletinin aleyhine tecelli etmesi mukadder yeni bir buhranın zuhûruna sebep olmuştur⁶. Bu bakımdan, biz, yeni kaynak ve vesikalara istinaden, İran seferine sebebiyet veren bu buhranı tedkik ile alınan tedbirleri belirtmek istiyoruz.

Anadolu'da Şî'i Propagandası

Ehl-i beyt sevgisine müstenit Şî'i Devletini kuran Şah İsmail'in, dedesi Şeyh Cüneyd ve babası Şeyh Haydar'a imtisalen, Halifeler göndermek suretiyle Anadolu'nun Şî'iliğe mütemayil batinî halkı arasında giriştiği propaganda faaliyetleri, gayesine ulaşmış görünmektedir. Nitekim, on iki dilimli kızıl-taç veya külâh (= tâc-ı Hayderî)ın kabulünden beri Erdebil Süffilerine tarafdar olan Anadolu Kızılbaşlar⁴, Hatâ'î mahlası ile şiirler yazan Şah İsmail'i bir kurtarıcı olarak kabul ettikleri gibi, bazı şâirler de Osmanlı Devletine karşı Şî'iliğin zaferini temenni eden nefesler kaleme almışlardır. Misâl olarak, Şah İsmail ile münasebetleri bilinen Hoy'lu Pir Sultan Abdal'ı zikredebiliriz. Kanunî devrinde Sivas'da öldürüldüğü bilinen bu şâirin nefeslerinde, Sünnilere karşı büyük bir kin göze çarpmaktadır⁵.

Öyle anlaşılıyor ki, Devlet, Şah İsmail'in, Anadolu'nun mukaderatını tehlikeye sokacak faaliyetlere girişmesini lâyikiyle takdir

bu sert hareketlere eserini 1514 e kadar getiren G. M. Angiolello da temas etmektedir, bk. *Discourse of Ramasio on the Writings of G.M. Angiolello (Travels to Tana and Persia. Haklayt Society, London, 1873, Vol. 49, 105 v. d.)*. Ayrıca bk. Venedikli tâcir, *Travels, Haklayt Society, Vol. 49, 194 v. d.*

⁶ Nitekim, Bayezid, bu son durum üzerine Sivas'ın tâmir edilmesini emretmiş, 15 Saneak Beyi Sivas'a gelerek kalesini tâmir etmişlerdir, bk. İbn Kemal, *Dejter, VIII, 125/b*.

⁴ *Kızıl tâc başında Süfî adı
Müsülman şekildi kâfir nihâdi*

Bk. Hadidi, *Tevârih-i âl-i Osman*, Üniversite Ktp. Nr. 1268, 195/b. Aleviler gibi, Hazret-i Ali'ye sıkı-sıkıya bağlı olmakla beraber, 12 imâma (= *isnâ aşeriyge*, *imâmîyge*) da inanan Anadolu Kızılbaşların Erdebil Süffilerine olan bu bağlılıkları hak. bk. İbn Kemal, *Risâle*, EK I; F. W. Hasluck, *Christianity and Islam under the Sultans*, Oxford, 1929, I, 139 v. d., A. Refik, *Osmanlı devrinde Râfızîlik ve Bektaşîlik, Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, IX, 1932/2, 25-27; Abdülbâki Gölpınarlı, *Alevî-Bektaşî nefesleri*, İstanbul, 1938, 83.

⁵ Cahit Öztelli, *Pir Sultan Abdal'ın hayati ile ilgili yeni şiirleri, Türk Dili*, 34/1954, s. 587-8.

edememiştir⁶. Esasen, bu hareket ve teşebbüslerin çoğaldığı devir, şehzâdeler arasındaki rekabetin meydana çıktığı bir zamana tesadüf eder. Nitekim, bu karışıklık anlarında timârları ellerinden alınıp başkalarına devredilen Tekeli sipâhiler, Şah İsmail'in vaidlerine aldanarak İran'a hicret etmişlerdir⁷. Hemen belirtelim ki, 1511 de Anadolu'da büyük tahribata ve insan kaybına sebep olan Şah-Kulu Baba Tekeli isyanının büyümesinde bu sipâhiler mühim bir rol oynamışlardır. Bununla beraber, Anadolu sipâhilerinin Şah İsmail tarafına meyledip mektup ve kâğıtlar göndermek suretiyle fesada başlamalarını, Müsâhip Celâl-Zâde Mustafa, İstanbul'da olan devlet ricâlinin kul tâifesine olan meyillerine bağlamakta, timâr tevcihinde yapılan hatâlara işâret etmektedir⁸. Öte yandan, aynı meseleyi açıklayan İshak Çelebi, Şah-Kulu Baba Tekeli isyanının genişleme sebeplerini belirtmektedir⁹. Şah İsmail'in sebep olduğu bu son karışıklıklar sırasında Anadolu'da 50,000 kişi ölmüş, pek çok hâne de yağma edilmiştir¹⁰.

Öte yandan, 1512 de, Şah İsmail'in Halifelerinden Nur-Ali Halife-i Rumlu'nun, 3,000 Kızılbaşla Fâik Bey kuvvetlerini yenip Tokat'ı zapt ile Şah namına hutbe okutması, müteakiben, Amasya Vâlisi Şehzâde Ahmet tarafından üzerine gönderilen Yular-Kısdı Sinan Paşa'yı mağlûp etmesi, yeni bir buhranın zuhûruna sebep

⁶ Nitekim, Şah İsmail'in, müridlerinin İran'a gelmelerini sağlamak üzere Bayezid nazdinde yaptığı diplomak teşebbüsler müsbet sonuç vermiş, ricâsını kabul eden Bayezid, tarafdarlarının serbestçe Erdebil'i ziyâret edebileceklerini bildirmiştir. Bk. Feridun Bey, *Münşeatü's-Selâtin-i Osmanîyge*, İstanbul, 1274, I, 345-8; Sarı Abdullah Efendi, *Münşeatü Fârisî*, Esat Ef. Ktp. Nr. 3339, 58/a - 59/a.

⁷ Celâl-Zâde Mustafa, *Selîm-nâme*, Hazine Ktp. Nr. 1274, 89/b v. d.

⁸ *Selîm-nâme*, 40/a.

⁹ «... Sipâhl tâifesi bu dertle bimâr olub timârdan kalmışlardı, tevâtür-i âlem-i rûzgârta bir niceci cân a cihândan bisâr olub, varub ol müfâidlere mülhak olmakla maide-i fesâd hâden ziyâde olmuşdu», bk. *Selîm-nâme*, Üniversite Ktp. Nr. 2814, 11/a, str. 13-21. Bu hâdisa ile ilgili olup Divâna gönderilen bir vesika hak. bk. Topkapı Sarayı Müzesi Arş. Nr. 6187.

¹⁰ «و از ابتداء خروج آن جماعت در ولایت اناتولی تا آنکه علی پاشاه وزیر متحول شد متجاوز از پنجاه هزار نفس از طرفین در اناتولی قتل آمد و چندین هزار خانه دار شد متجاوز از پنجاه هزار نفر از طرفین در اناتولی قتل آمد و اسیر شد» Bk. İdris-i Bidlîsî, *Selîm-nâme* (Bu husus tarafımızdan tesbit edilmiştir); Fars. Yazm. Revân Ktp. Nr. 1540, 2/b. Krg. Ebu'l-Fadl Mehmed ed-Defterî, *Selîm-nâme*, Lâilâ İsmail Ef. Ktp. Fars. Yazm. Nr. 348, 48/b, str. 20-21.

«Besmele ve duadan sonra... Müslimanlar bilün ve âgâh olun, şol tâyife-i Kızıbaş ki reisleri Erdebil-oğlu İsmail'dür, Peggamberimizün aleyhi's-selât ve's-selâm şer'atini ve sünnetini ve din-i İslâm ve ilm-i dîni ve Kur'an-ı Mübini istihfaf itdikleri²¹ ve dahi Allahu Taâlâ harâm kıldığı günâhlara helâldür didükleri ve istihfafları ve Kur'an-ı Azîmi ve Mushafları ve kâtüb-i şer'ati tahkir idüb oda yakdukları ve dahi ülemâya ve sülehâya ihânet idüb kırub mescidleri yıkdukları²² ve dahi reisleri la'ini mabûd girine koyub secde itdikleri ve dahi Hazret-i Ebî Bekr'e radiyallahu anhu ve Hazret-i Ömer'e radiyallahu anhu söğüb hilâfetlerine inkâr itdikleri ve dahi Peggamberimizün hâtûnu Âyişe ânâmuza (radiyallahu anha iftirâ idüb²³) söğdükleri ve dahi Peggamberimizün aleyhi's-selât ve's-selâm şer'ini ve din-i İslâmı götürmek kosdın itdikleri bu zikr olunan ve dahi bunların emsâl-i şer'e muhâlif kavilleri ve fi'illeri bu fakir katında ve bâki ülemâ-i dîn-i İslâm katlarında (tevâtürle) malûm ve zâhir olduğı sebebden biz dahi şer'atün hükmî ve kitâblarımız

müellifler Sarıgürz (meselâ bk. İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara, 1949, II, 234, 659; *İslâm Ans. madde: Selim I, s. 424*); Evliyâ Çelebi (I, 310) ile Hadîka (I, 133) dan nakillerde bulunanlar ise, *Stoil* (IV, 581) ile *Osmanlı Müellifleri* (I, 341) ndeki sarahate rağmen, Sarı Gez veya Sarı Kez şeklinde, tabii yasal olarak okunmuşlardır. Meselâ bk. E. H. Ayverdi, *Fâtih devri mimarisini*, İstanbul, 1953, s. 51, Nr. 408; S. Eyice, *İstanbul'da «Yayla» Camileri*, TD, 10/1954, s. 84, not. 8, 9. Halbuki, sarı tüylü, kısa boylu olması sebebiyle, daha zamanında Sarı Görez (= Körez) şöhretile tanınan bu zatın lâkabını Görez (= Körez) şeklinde okumak isap eder. Nitekim, Körmek masdarından gelen bu kelime, Çankırı taraflarında bugün bile güzel, şirin, sevimli mânalarına gelmekte olup (bk. *Türkiye'de halk ağzından Söz Derleme Dergisi*, 1941, II, 977), sonradan Sarı güzel şekline inkılâp etmiştir.

²¹ Ehl-i Şi'a, Hazret-i Osman'ın emriyle kurulan komisyonun ortaya koyduğu Kur'an (= *Mushafa'l-Osmâni*) a itirazla, yalnız mücerret âyetler değil, fakat Hazret-i Ali'yi tebeil eden sûrelerin çıkarıldığını iddia eder. Tafsilat ve kaynaklar için bk. M. C. Şahabeddin Tekindağ, *Büyük Türk matasavvifi Yunus Emre hakkında araştırmalar*, *Belleken*, 117/1966, s. 75 v.d. Ayr. Bk. Ek I.

²² Şah-Kulu'nun Anadolu'da yaptıklarını 17 Muharrem 917 (=16 Nisan 1511) tarihli mektubu ile Divâna bildiren Şehzâde Osman, bu halife hakkında: «... mescidleri ve zaviyeleri bile yakmuşlar ve hâşâ buldukları Kelâmullah'ı ve Kitâbları eda varub tabanlayub mahvederlermiş» şeklinde ifâdede bulunmaktadır, bk. Top. Sar. Mûz. Arş. Nr. 2829. Ayr. bk. Lütfî Paşa, *Tevârih-i Âl-i Osman*, İstanbul, 1841, s. 207.

²³ Bu fazlalık, fetvânın sonradan istinsah edilen diğer bir suretinde bulunmaktadırlar, bk. Top. Sar. Mûz. Arş. Nr. 5960.

zun nakli ile fetvâ virdük ki ol zikr olunan tâife kâfirler ve mühlidlerdür ve dahi her kimse ki ânlara meyl idüb ol bâtil dinlerine râzı ve muâvin olalar, ânlar dahi kâfirler ve mühlidlerdür, bunları kırub cemâatlerin dağıtmak (cemi' müslimanlara) vâcib ve farzdur, müslimanlardan ölen sa'id ve şehid cennet-i a'lâdadur ve ânlardan ölen hor ve hakir cehennemün dibindedür, bunların hali kâfirler halinden eşedd ve ekbahdur, zirâ bunların bugazladıkları ve dahi saydıkları gerekse doğanla ve gerekse okile ve gerekse kelb ile olsun murdardur ve dahi nikâhları gerekse kendülerden ve gerekse gayrden alsunlar bâtildür ve dahi bunlar kimseden mirâs gemek yoktur (ve bir nâhiye ehl-i ki bunlardan ola) Sultan-ı İslâm e'zze'l-lahu ensârehu içün vardur ki bunların (ricâllerin katl idüb) mallarını ve nisâlarını ve evlâdlarını guzât-ı İslâm arasında kısmet ide ve bunların ba'de'l-ahz tevbelere ve necâmetlerine iltifât ve i'tibar olmayub katl oluna ve dahi bir kimse ki tu vilâyetde olub ânlardan idüğü biline ve yahud ânlara giderken tutula katil oluna ve bilcümle bu tâyife hem kâfirler ve mühlidlerdür ve hem ehl-i fesaddur, iki cihetden katil (leri) vâcibdür, Allahümme ensur men nasare'd-dine ve ahzel men hazale'l-müslimîne, el-Mâfti ez'afu'l-ibâd Hamza el-fakir eş-şehîr bi-saru Görez²⁴.

Öte yandan, İbn Kemal'in, daha mufassal olarak kaleme aldığı Risâlesinde (= *fi tekfiri'r - revâfiz*), Şah İsmail ile ehl-i Şi'a hakkındaki Sünnî görüşü görmek mümkündür. Bu risâlede küfr ve irtidâdına hükm edilen Şah İsmail ile askerlerine karşı yapılacak savaşların, diğer din düşmanları ile yapılacak savaşlar gibi cihâd sayılacağı belirtiliyor, umûmiyetle, Şi'ilerin öldürülmesinin câiz olup, mallarının helâl, nikâhlarının ise bâtil olduğu açıklanıyor idi²⁵ (*Ek. I*).

²⁴ Bk. Top. Sar. Mûz. Arş. Nr. 6401; Nr. 12077. Ayr. bk. İbn Kemal, *Defter*, IX, 229/b. Kısa bir sureti: *Mecmau*, Esad Et. Ktp. Nr. 8548, 47/a-47/b. Hemen belirtelim ki, Yahya Paşa camına hazırlanan ve Şah-Kulu hâdisesine imâda bulunan bu fetvânın, 1511-12 tarihleri arasında hazırlanmış olması kuvvetle muhtemeldir. Zirâ, Şah İsmail'ia 1507 de vuku bulan Dulkadir seferi sırasında, Osmanlı hududunu muhâfaza etmek üzere Ankara'da bulunan Yahya Paşa (bk. İbn Kemal, *Defter*, IX, 191/b; Hoca Sa'deddîn, *Tâci't-Tevârih*, II, 127; el-Kazvinî, *agn. esr.*, 110/b; İskender Bik Türkân, *agn. esr.*, s. 23; Marino Sauto, VII, 266), Süfîlerin bu ülkede giriştikleri korkunç tahribata bizzat şahit olmuş, görüp işittiklerini de bir arıza ile Divâna bildirmiş idi.

²⁵ Bk. *Risâle l'l-Meâlâ eş-şehîr bi-İbn Kemal'i - Vezir*, Pertev Paşa Ktp. Nr. 621, 31/a-31/b. Ayr. bk. Ayasofya Ktp. Nr. 4791, 48/a; Üniversite Ktp. Nr.

Şi'i katliâmı.- Bu fetvâların kaleme alınmalarını müteâkip, Kızılbaşlara karşı şiddetle harekete geçmek zamanının geldiğine kani olan Selim, müfritlerin tesbit edilerek bir deftere kayd edilmesini emretmek suretiyle Kızılbaş katliâmına girişmiştir. Bu katliâm, eserini Selim'e ithaf eden Defterdar Ebu'l-Fadî Mehmed Efendî: «*hüküm-i kall-i âm-ı cemâat-ı Kızılbaş der memâlik-i Rûm-ı ma'delet-tuhâm*» başlığı altında zikretmektedir²⁶:

دیران دانا ہر رمز و بوم	فرستاد سلطان دانا رسوم
در آرد بنوک قلم اسم اسم	کہ اتباع ان قوم راقسم قسم
بیارد بدیوان عالی مقام	زہفت وز ہفتاد سالہ بنام
عدد چل ہزار آمد از شیخ وشاب	چو دفتر سپردند اہل حساب
رساندند فرمانبران دفتری	پس آنکہ بحکام ہر گشوری
نہند تیغ بران قدم بر قدم	بہر جا کہ رفتہ قلم از قلم
فزون از حساب قلم چل ہزار	شد اعداد این کشتہای دیار
حق اورا بتیغ سیاست کشد	بطاعت ہر آنکو زحق سرکشد

Meâlen tercümesi: her şeyi bilen Sultan, o kaomin etbâni kısmın kısm ve isim isim yazmak üzere, memleketin her tarafına bilgi kâtibler gönderdi; yedi yaşından yetmiş yaşına kadar olanların defteri divâna getirilmek üzere emredildi; getirilen defterlere nazaran, ihtiyar, genç 40,000 kişi yazılmıştı; ondan sonra her memleketin hâkimlerine memarlar defterler getirdiler; bunların gittikleri yerlerde kılıç kullanılarak, bu memleketlerdeki maktûllerin adedi kırk bini geçti.

Iran Seferi

Öte yandan, Kılıç adındaki Halifesini Anadolu'ya gönderip, Kızılbaş katliâmını tahkik ettiren Şah İsmail, Osmanlılara karşı

6404, 128/b-128/a. *Fetvâ-yı Kemal Pâşa-Zâde der hakk-i Kızılbaş, Mecmûa*. Esat Ef. Ktp. Nr. 3548, 45/a-45/b. *Risâlenin sonunda şu kayıt bulunmaktadır: «Ba mes'ele begânında ne buyarurlar ki Kızılbaş tâgîfesinin şer'en kütâli helâl olab asker-i İslâmîdan anları katl iden gâzi ve ellerinde maktûl olan şehîd olarma, begân buyarub müteâb olma, el-cevâb: olar, gazây-ı ekber ve şehâdet-i azîmedir, harrereha'l-fakir Ahmed», 45/b.*

²⁶ *Selîmşâh-nâme*, 65/a, str. 17-22. Krş. Hoca Sa'deddin, II, 245-6. Krş. İdris-i Bidlîsî, 10/a.

açaacağı savaşa iştirak etmesi için Memlûk Sultanı Kansuh el-Gürî'ye hediyeyle birlikte bir sefâret heyeti göndermiş idi. Aynı harekete muvazi olarak Diyarbekir bölgesini şah namına zapt eden Ustaclu-oğlu Mehmed Han da, Selim'e meydan okumaya başlamış²⁷, gizli olmakla beraber, Halifeler yeniden Kızılbaşları ayaklandırmaya başlamışlardır.

Bunun üzerine, Edirne'de toplanan fevkalâde bir Divânda savaş kararını alan Selim, Anadolu ve Rumeli Beylerbeyleri ile Sancak Beylerine, mahallî Kadılara fermânlar göndererek, hazırlıkların tamamlanmasını emr etmiştir²⁸. Bu emir üzerine, Rumeli askeri gemilerle Anadolu'ya geçme hazırlıklarına başladıkları gibi, ordu iâşesinin nakline tahsis edilen deve ve katırlar da Anadolu'da toplanarak²⁹, akça mukabili zahire ve saman satın alınmaya, depolar tesisine gayret edilmiştir.

Selim, savaş kararından üç gün sonra, 19 Mart 1514 Salı günü³⁰, Edirne'den hareket edip, Sazlı-Dere, Söğüdü-Dere, Baba-Eski, Burgos, Karışdıran, Çorlu, Arablu, Bigados, Küçük-Çekmece konaklarını tâkip ederek, 29 Martta İstanbul'a vâsil olmuş ve eski bir an'aneye uyarak çadırını Eyüb'deki Fil-Çayırı'na kurdu muştur³¹. Selim, Hazret-i Eyyüb'ün, Fâtih ve babası Bayezid'in mezârlarını ziyâret ettiği gibi³², kurbanlar kestirip fakirlere de pek çok sadaka dağıtmış idi. Bilhassa, Sünnî ülemânın verdikleri fetvâlar üzerine³³

چو خان محمد استاجلو بر دیار بکر استیلاء یافتہ . . . او ز حد اعتدال در گذشتہ²⁷
 سلطان سلیم مکاتبت پر تہدید و بیم ارسال میداشت و اورا بر مقاتلہ و مجادلہ ترغیب و تحریک میکرد بلکہ چیزی چند مثل مجبوز و غیرہ کہ موجب فتح و فساد بود ہی میفرستاد
 Bk. Hasan Rumlu, *agn. esr.*, s. 143-4.

²⁸ Bk. Celâl-Zâde, *agn. esr.*, 84/b; Keşfi, *Selim-nâme*, Esat Ef. Ktp. Nr. 2147, 33/b, 38/b; Lütfî Paşa, *agn. esr.*, s. 208; Yusuf (Çerkesler kâtibi), *Selim-nâme*, Esat Ef. Ktp. Nr. 2146, 11/a.

²⁹ Ebu'l-Fadî, *agn. esr.*, 44/b; Celâl-Zâde, *agn. esr.*, 91/b.

³⁰ Âdet hilâfina, seferin Salı günü başlamasının sebebi, bk. Haydar Çelebi, *Ruz-nâme* (Feridun Bey, I, 393).

³¹ Ebu'l-Fadî, *agn. esr.* 68/a; İbn Kemal, *Selim-nâme*, 63/a; *Defter, IX*, 223/b. Celâl-Zâde, Fil-Çayırı civarında Vespine (?) köprüsü yakınında çadır kurulduğunu kaydeder, bk. *agn. esr.*, 25/b. Ayr. bk. Şükrî-i Bidlîsî, *agn. esr.*, 96/b; Haydar Çelebi'de: *Despine*, bk. *Ruz-nâme* (Feridun Bey, I, 396).

³² İbn Kemal, *Defter, IX*, 223/b.

³³ İbn Kemal, fetvâların Fil-Çayırı'nda iken alındığını söyler ki (bk. *Defter, IX*, 223/b), yukarıda da izah ettiğimiz gibi, yanlıştır. Aynı yanlışlığı Yusuf da devam ettirmiş görünmektedir, bk. *Selim-nâme*, 12/b.

büsbütün heyecana gelen halk, Kızılbaşlara karşı sefere çıkan Selim'i görmek üzere Eyyüb'ü deldürmüş, Haliçi ise kayıklar istilâ etmiş idi. Bu sırada Eyyüb Medresesi'nde bulunan Gıyâs, kaleme almış olduğu kasidesinde halkın heyecanını tasvir etmekte, gazâyâ çıkan Selim'i selâmlamaktadır³⁴.

20 Nisan'a kadar bu çayırdaki kalan Selim, Manisa'da bulunan oğlu Süleyman'a mektub yazıp, onu Edirne'nin muhafazasına memur ettikten sonra, İstanbul-Hisarı'ndan Beşiktaş'a kadar uzanan sahile dizilen donanmanın top atışları arasında Üsküdar'a geçmiştir³⁵. Bu suretle, evvelce hareket eden ordusuna 20 Nisan 1514 Perşembe günü Maltepe'de yetişen Selim, Bosna Vâlisi Hadım Sinan Paşa'yı Anadolu Beylerbeyliğine tâyin ettiği gibi, 23 Nisan'da İzmid'e geldiği bir sırada da Şi'î Halifelerinden olup, esir olarak orduda bulunan Kılıç vasıtasıyla Şah İsmail'e farsça yazılmış bir nâme göndermek suretiyle, üzerine yürüdüğünü ilân etmiştir. 27 Safer 920/23 Nisan 1514 tarihini taşıyan bu nâme, Kazasker ve Nişancı (Tuğra'î = Tevki'î) Tâci-Zâde Câfer Çelebi tarafından yazılmış olup, Selim'in Şah İsmail'e gönderdiği ilk mektubdur.

Osmanlı inşâ san'atına numune olabilecek bir mükemmeliyette kaleme alınmış olan bu nâmede, din ülemâsının küfür ve irtidâdına hüküm ettikleri Şah İsmail'in Hülefây-ı Râşidin ile belli başlı şeyhleri sebbetmesini şiddetle tenkid eden Selim, bu yüzden onun katline cevâz verildiğini açıklıyor, kendisinin ise, dinin takviyesi yanında mazlûm ve kalbi yanık olanların yardımlarına koşacağını söyleyerek, padişahların bu sebeble ipek ve kumaş elbiseler yerine zırh ve kaftan giymeleri icâp ettiğine işâret ettikten sonra, denizden geçip üzerine yürümek suretiyle zulmünü âciz ve zavallılar üzerinden kaldıracığını beyân ediyor ve kılıçdan evvel İslâmı teklif ile son pişmânlığın faydasızlığını belirtiyor idi³⁶.

Aynı gün Akkoyunlu Türkmen Ulusuna mensup olup, Şah İsmail'e karşı savaşa girişmiş bulunan Ferruhşâd Bey'e de mektup

³⁴ *Hamdu il'lah ki bugün leşker-i İslâm-ı şehi
Zuefâ dealetidür şâhların ekoâsı
Heğbet-i tigi dile gelse Feridan kim olur
Kayser-i Rûm nedür kande acem kistrâsı*

Bk. *Risâle-i nazm-ı leâl*, İzzet Koyunoğlu Ktp. 12/b, str. 1-4

³⁵ Celâl-Zâde, *agn. esr.*, 97/b.

³⁶ Feridun Bey, I, 379-381; Sarı Abdullah Efendi, 98/b-100/a. Ayr. bk. Celâl-Zâde, *agn. esr.*, 98/a-99/b; Lütfî Paşa, s. 208-212; Hoca Sa'deddin, II, 246 v.d.

göndermek suretiyle³⁷, onu kendisi ile birleşmeğe davet eden Selim, 24 Nisan 1514 de, ordunun buluşma yeri olan Yenişehir-ovası'na gelmiş, Geliçbolu yoluyla aynı yere gelen Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa'nın iltihakı üzerine, Akbıyık-Zâviyesi, Karye-i Işık, Zincirlü-Kuyu, Bozöyük-Zâviyesi, Çiftlik-Çayırı, Eskişehir, Akça-Viran konaklarını geçerek Seyyidgâzi'ye vâsıl olmuştur³⁸. Çağdaş müelliflerin bildirdiklerine göre, bu konakda Kapu-Kulu askerlerinden herbirine 1,000 er akça sefer bahşisi dağıtıp, 20,000 timârî sipâhiden mürekkep pişdâr ordusuna Vezir Dukakin-Oğlu Ahmed Paşa'yı tâyin eden Selim, Sinop Vâlisi Karaca Ahmed Paşa'yı 500 süvari ile keşfe ve Mihal-Oğlu Mehmed Bey'i de akına memur etmiş, Zâviyenin dervişlerine ise 100,000 akça dağıtmıştır³⁹.

Bundan sonra, sırasıyla Arslanlu, Bayat, Deşlû, Kuruçay, İshaklı, Otsuz-Çayırı, Akşehir, Arkin-Özü, Bu'l-Hasan-Çayırı, Zengi (=Küçük Zengi) Karyesi, Kelik-Beli konaklarında dinlenen Osmanlı ordusu, Konya'ya gelerek Filöbâd-Çayırı'na yerleşmiştir⁴⁰. Konya'da bulunduğu sırada halka hoş görünecek hareketlere baş vuran Selim, Celâleddin-i Rumî'nin mezarını ziyaret etmiş ve fakirlere de 100,000 akça sadaka dağıtmış idi⁴¹. Aynı zamanda, timârî sipâhilere de 100 er akça terakki ihsan eden Selim'in emri üzerine harekete geçen ordu, Kırk-Pınar, Karaca-Dağ Pınarı-başı, Akça-Şehri, Karye-i Sulu, Kilimse, Nekkare-zen, Alakuş-Çayırı, Sulu-Çayır, Develü-Karahisar, Buğaz-Köprüsü (=Kara-Köprü) konaklarını geçerek, Karaman askerinin mülâkat mahalli olan Kayseri'ye gelmiştir. Selim, burada iken Dulkadır-Oğlu Alâüddevle Bozkurt Bey'le müzakereye girişmiş idi. Ancak, ihtiyarlığından bahis ile sefere gelemeyeceğini bildiren Dulkadır-Oğlu'nun, hakikatte, Selim'in yanında savaşa iştirâk eden Şahsuvar-Oğlu Ali Bey sebebiyle, Osmanlılara karşı cephe alması, orduda baş gösteren erkânın artmasına sebep oldu.

Dulkadırlıların, evvelce Timur'a karşı olduğu gibi, bu seferde Osmanlılar aleyhinde çıkarmaları muhtemel zorlukları nazarı dik-

³⁷ Feridun Bey, I, 381-2

³⁸ Feridun Bey, I, 393; Yusuf, *agn. esr.*, 12/b.

³⁹ Celâl-Zâde, *agn. esr.*, 100/a v.d.

⁴⁰ Haydar Çelebi, *Rus-nâme* (Feridun Bey, I, 398); Yusuf, *agn. esr.*, 12/b.

⁴¹ Haydar Çelebi, *Rus-nâme* (Feridun Bey, I, 398); Celâl-Zâde *agn. esr.*, 101/a; İbn Kemal, *Defter*, IX, 224/b.

kate alan Selim, Alâüddevle ile uğraşmaktan şimdilik vaz geçerek, 26 Haziran'da ileri yürümüş ve Engür-Köyü, Sultan-Hanı (=Kaya-cık), Çubuk-Hanı, Gedik-Hanı, Üsküfçe-Hanı, Lâtif-Hanı, Danişmendlû, Hekim-Çayırı konaklarında dinlenerek Sivas'a gelmiştir⁴². Bu şehirde, 140,000 asker, 5,000 zahireci ve 60,000 deveye yük-selen ordusunu bir yoklamaya tâbi tutmak lüzumunu duyan Selim, yoklamadan sonra, muhtemel bir Kızılbaş ayaklanmasını önlemek maksadiyle, Kayseri ile Sivas arasında, İskender Paşa kumandasında 40,000 kişilik bir ihtiyat kuvveti bırakmıştır. İdris-i Bidlisî ile oğlu Ebu'l-Fadl Mehmed Efendi'den anladığımız göre, ekseriyetini hasta ve alillerin teşkil ettiği bu ihtiyat kuvveti, ordunun ric'at hattını tutacak, aynı zamanda, Şah İsmail'in Diyarbakir ve Batı hududu kumandanı Ustacalu-Oğlu Mehmed Han'ın yaptığı tahribat yüzünden karışılan zahire ve saman buhranını önleyecek idi⁴³. Bununla beraber, bu buhrana çare bulamayan Selim, Gürcü hükümdarına baş vurmaya zorunda kaldı. Aynı zamanda, bu buhrandan istifade etmesine mâni olmak üzere, Erzincan'dan Şah İsmail'e üçüncü defâ, Türkçe bir nâme gönderen Selim, onunla bir an evvel savaşmak gayesini gütmüş görünmektedir. Nitekim, bu nâmede, Kayseri ile Sivas arasında iken gönderdiği ikinci nâmeyi hülâsa etmek suretiyle yakında Azerbeycan'a vâsıl olacağını bildiren Selim, Sivas ile Kayseri arasında bir ihtiyat kuvvetinin bırakılmış olduğunu açıklamaktan çekinmiyor, askerinin mükemmeliyetini tasvir ederek: *«kılıç dâvasın edenlerin siper gibi belâlara göğsün germek dâim pîşesi ve serverlik sevdesinde olanların miğfer gibi zahm-i tîg ü teberden (Lütfî Paşa: ser sakınmak endişesi) bâki olmamak, her nefes endişesi olmamak gerektir; hazer-i selâmetde perde-nişînlük ihtiyar edenlere erlik adı hatadır ve ölümden korkan kimesnelere ata binmek ve kılıç kuşanmak nâ-sezâdır»* dedikten sonra Şah İsmail'i tahrik edecek kelimeler sarf ediyordu⁴⁴.

Osmanlı ordusu, Erzincan'a tâbi Yassı-Çemen'deki Hasan Bey-Çayırı'na geldiği sırada (18 Temmuz), Şah İsmail'in Şah-Kulu Akay-ı

⁴² Haydar Çelebi, *Ruz-nâme* (Feridun Bey, I, 888); Yusuf, *agn. esr.*, 12/b.

⁴³ Bk. İdris-i Bidlisî, *agn. esr.*, 10/b; *Selimpâh-nâme*, 69/a; İbn Fahdî'l-Mekkî, *el-Cevâhîr-ü'l-Hisân*, 38/b; Haydar Çelebi, I, 888; Celâl-Zâde, *agn. esr.*, 102/a.

⁴⁴ Feridun Bey, I, 888-4; Tâci-Zâde Cüfer Çelebi, *Münşedât* (= *hazâ inşâ bâ-hatt-ı Tâci-ı merhûm*), Konya, Mevlânâ Müzesi Ktp. Nr. 4935. 8/b - 7/a; *Münşedât*, Mevlânâ Müzesi Ktp. Nr. 2253. 109/b - 110/a; *Münşedât*, Esud Ef. Ktp. Nr. 3579. 28/b - 25/b, Krş. Ebu'l-Fadl, *agn. esr.*, 70/b v.d., Celâl-Zâde, *agn. esr.*, 102/a v.d.

Bevey Nuker adındaki elçisi ordugâha gelip, Selim'e, farsça bir nâme ile afyon dolu bir altın kutu takdim etti. Şah İsmail, nâmesinde, Selim'i savaşa zorlayan sebebi araştırıyor, Dulkadirîlerle husûmette bulunmamış olduğundan bahsediyordu. Aynı zamanda, Selim'in nâmelerinde yazılı ifâdelerini bir padişaha yakıştıramayan Şah İsmail, bunların afyon ile sarhoş olmuş kâtiblerin kalemlerinden çıkmış olduğunu iddia ettikten sonra, mektubunu İsfahan'da bir av esnasında yazdığını bildiriyor, Âl-ı Osman'la dostluğundan bahsettikten, Timur zamanında olduğu gibi, memlekete karışıklık âriz olmasını istemediğini belirttikten sonra, eğer hüsnü kabul edilmeyecek olursa, kendisinin de savaşa hazır olduğunu beyân ediyor idi⁴⁵. Mektubdaki ifâde tarzından mütessir olan Selim'in, elçiyi öldürttüğü anlaşılmaktadır.

Öte yandan, Şah İsmail'in, vâdi hilâfına, henüz meydana çıkmamış olması, çorak arazide büyük bir sıkıntıya düşen asker arasında hoşnutsuzluğa sebep oluyor idi. Nitekim, Fırat Nehri (=Karasu) kenarına gelindiği bir sırada isyân belirtileri görüldü. Bununla beraber, Sancak Beyleri gibi Vezirler, başlangıçta, ileri gitmenin aleyhinde olmalarına rağmen, bunu açıklamaktan çekindiler. Ancak, askerinin hareketini tanzim ile Erzincan'dan Azerbeycan'ın merkezi olan Tebriz'e kadar katedilecek yolu 40 merhaleye taksim eden Selim'in⁴⁶, kararında sebat etmesi üzerine, daha ileri gitmenin mahzurlarını arzetmek maksadiyle, Karaman Beylerbeyi Hemdem Paşa'yı Selim'e gönderdiler. Şehzâde Ahmed vak'asında Selim'e hizmet etmek suretiyle, onun kardeşine galip gelmesini te'min etmiş bulunan Hemdem Paşa, Padişahın hakkındaki teveccühüne itimat ederek, bu hususu arzetti isede, Şah İsmail ile muhakkak savaşmak kararında olan Selim, askere fena bir örnek olmasından çekindiği bu teşebbüsü şiddetle red ederek Hemdem Paşay'ı fedâ etmek zorunda kaldı⁴⁷. Bu sırada, donanma ile Trabzon'a gelen zahire Erzincan'a vâsıl olduğundan, bir haftadan ziyâde beklemek mecburiyetinde kalan Selim, bu müddet zarfında, Şahsuvar-Oğlu Ali Bey'i

⁴⁵ Bk. Feridun Bey, I, 384-5; Celâl-Zâde, *agn. esr.*, 103/b; Şâkri-i Bidlisî, *agn. esr.*, 102/a; Yusuf, *agn. esr.*, 13/a.

⁴⁶ Erzincan'dan Tebriz'e kadar olan konak mahallerinin isimlerini, tabii ve coğrafi vaziyetlerini muhtevi vesika: *«Erzincan'dan Tebriz'e varınca vâki olan konaklardır»* başlığını taşımaktadır, bk. Top. Sar. Mûz. Arş. Nr. 5465.

⁴⁷ Bk. Haydar Çelebi, *Ruz-nâme* (Feridun Bey, I, 400); Celâl-Zâde, *agn. esr.*, 105/a.

esir almaya, Bayındır Beylerinden Ferruḫşâd Bey'i Tercan'a, Mihâl-Oğlu Mehmed Bey'i de Bâli Voyvoda ile ileri göndermiş idi. Ferruḫşâd Bey, Tercan Beyi Emir Ahmed'i esir alıp huzura getirdiği gibi, Şahsuvar-Oğlu da pek çok esir göndermeğe muvaffak olmuştur.

Ümerâdan Zeynel Paşa'nın Karaman Beylerbeyi tâyin edilmesi üzerine, harekete geçen ordu, Fırat kenarında Çubuk, Pınar-başı (= Derbend-ağzı), Orta-viran, Zerven-Hanı, Kağızman, Kötür-Kalesi, Mama-Hatun Kervansarayı, Eski-Dere (= Eşkinçi-Konağı), Alacalar konaklarını seri bir yürüyüşle geçerek Çermük'e geldi. Selim, bu mevkiide, Bâli Bey tarafından esir edilen iki Kızılbaşı, Türkçe olarak kaleme alınmış bir nâme ile Şah İsmail'e gönderdi. Osmanlı Padişahı, bu nâmesinde, bermutat, Şahı tahrik ediyor, memleketinde günlerce yürüdüğü halde, gerek kendi ve gerekse askerinden hiçbir haber alamadığını belirttiğinden sonra, onun korkduğuna hükmederek, bir tabibe mürâcaat etmesini tavsiye ediyor idi. Aynı nâmede, kendisini korkutmamak için en seçkin askerinden 40.000 ini Kayseri'de bıraktığını yeniden açıklayan Selim, düşman hakkında ancak bu kadar Lütuf yapabileceğini kayd ettikten sonra, gizlenmekde devam edeceğini tahmin ettiği Şah İsmail'e miğfer yerine kadın baş örtüsü ve zırh yerine başlık giymesini, hükümetten vaz geçip inzivâya çekilmesini tavsiye ediyor idi⁴⁸. Müellifler, Şah İsmail'e mektubla birlikte bir de kadın elbisesi gönderen Selim'in, Sünnî olan Semerkand Hanı Ubeyd gibi Memlük Sultanı Kansuh el-Gürî'ye de birer mektup yazıp, düşman memleketinde bulunduğunu bildirdiğini kaydederler⁴⁹.

Öte yandan, İsfahan'da bulunan Şah İsmail'in de hazırlığa başladığı ve memleketinin hâkim ve Kethüdâlarına birbiri ardından fermânlar gönderdiği anlaşılmaktadır. Nitekim, Azerbeycan'a gönderdiği Abdullah Ağa'ya, uğradığı yerlerde her türlü kolaylık gösterilmesi için bu bölgenin hâkim ve Kethüdâlarına hitâben kaleme aldığı 22 Rebi'ül-Evvel 920 tarih ve «Ebu'l-Muzaffer İsmail Bahadır sözümlü» başlıklı fermân, bu hususda bir fikir vermektedir⁵⁰.

Çermük'den sonra Çayırkân, Kara-Konak, Karye-i Mevlânâ Kasım (Pasin-Sahrası başlarında), Öykü (= Üğümi) - Suyu Sahrası, Çoban-Köprüsü, Şüşik, Alagöz, Gülli (Sarımsaklı Yaylağı civarında)

⁴⁸ Bk. Feridun Bey, I, 385-6.

⁴⁹ Bk. Feridun Bey, I, 374-5; Sarı Abdullah Efendi, 104/b - 107/b.

⁵⁰ Bk. Top. Sar. Müz. Arş. Nr. 7082. Krş. el-Gaffârî, *agn. esr.*, 184/a.

- Yurdu, Gölet, Aydın Bey, Toprak - Hisar, Derzi - Oğlu, Dölbend, Tuz - Suyu, Kaba - Sakal, Eyyüb-Şeyh, Kura-Suyu, Sakallu konaklarını geçen Ordu, Eski - Tepe'ye vâsil oldu. Selim, daha Tercan civarına geldiği sırada, sonradan Vezir olan Yanya Beyi Mustafa Bey ile Trabzon Sancak Beyi Mehmed Bey'i Bayburd'un zaptına memur etmiş, ertesi gün Sökmen'de Gürcü Beylerinden Mirzâ Çabuk'un sefirlerini kabul etmiştir. Sefirler, beraberlerinde 2.000 baş koyun ve bir miktarda zahire getirmişler idi⁵¹. Selim, Gülli - Yurdu'nda, bilimukabele, ikinci Emir Ahurunu teşekkür maksadıla, Mirzâ Çabuk (vesikalarda : جابوك، جابوك) a gönderdi.

Bununla beraber, bu yardımın kâfi gelmediği anlaşılmaktadır. Nitekim, Göle'den sonra, Eleşkird'in Karasakallu Konağına gelen Ordu, çok geçmeden, isyâna başladı. Bilhassa, düşmanın meydana olmadığını söyleyerek, çorak yerlerde yürümenin lüzumsuzluğunu ileri süren Yeniçeriler, eskimiş ve yırtılmış çarıkalarını tüfenkleri üzerine asıp, gösterdikleri gibi⁵², askerın beyhude telef olmasından şikâyet ediyorlar, hattâ, daha da ileri gidip Selim'in çadırına içi tehdid dolu mektublar bırakıyorlar idi. Seferde hazır bulunan müelliflere göre, Yeniçeriler, bir sabah erkenden çadırlarını bozup muhâfaza etmekte oldukları padişahın çadırına kurşun sıkmışlardır. Öte yandan, seferin ruz-nâmesini tesbit etmekle vazifeli bulunan Haydar Çelebi: «*yevmü'l-hamîs, 24 Cumâde'l-âhurde Eleşkird tevâbiinden Karasakallı konağında: ol gün bir iki defâ Yeniçeri tâifesi şenâate başlayub bâis-i fesâd malâm iken mukayyed olunmayub iskâf olundu*»⁵³ ifâdesi ile bu hâdiseye işâret etmektedir. Aynı şekilde, Hasan Can, bu hâdiseyi bizzat Selim'den dinleyerek, oğluna nakletmiştir⁵⁴.

Öyle anlaşılıyor ki, Yeniçerilerin içine girmek, kısa, kat'î, fekat, acı bir hitâbede bulunmak suretiyle, onların gurur ve izzeti nefislerini tahrik eden Selim, hâdiselerin büyümesine mâni olmuştur.

⁵¹ Bk. Celâl-Zâde, *agn. esr.*, 106/b; İbn Kemal, *Defter*, IX, 225'a; Yusuf, 14/b. Mirzâ Çabuk (1502-1516), Ardahan, Göle, Oltu ve İspir bölgelerine hâkim mahallî Gürcü Beylerinden olup, Selim daha Trabzon'da iken onunla dostluk kurmuş idi. Bk. Çabuk imzâsıyla Selim'e gönderilen farsça arıza, Top. Sar. Müz. Arş. Nr. 5843. Bu mektubda Şah İsmail pek ağır bir şekilde tahkir edilmektedir, str. 4. Ayrı bir arıza, Nr. 8350.

⁵² Bk. Celâl-Zâde, *agn. esr.*, 103/a.

⁵³ Bk. Ruz-nâme (Feridun Bey, I, 401).

⁵⁴ Bk. Hoca Sa'deddin, II, 259.

Nitekim, askere: «benim arımdan gelmek isteyenlerden, bana hizmet için kılıç kuşanmış ve terkeş takmış olanlardan isteyenler, şimdi ayrılınsın, ben, kararımdan hiç bir vakti dönmeyeceğim» şeklinde bir hitâbede bulunan Selim, hareket emrini verince, hiç bir Yeniçeri sancagından ayrılmaya cesaret edememiştir. Esasen, bu sırada, pişdâr ordusu kumandanı Mihâl-Oğlu Mehmed Bey'in, Bâli Çavuş'u gönderip Diyarbakir hâkimi Ustacalu - Oğlu Mehmed Han'ın Hoy kasabasında olup, Şah İsmail'in de yaklaşmakta bulunduğunu bildirmesi, umûmî heyecanın yatışmasına sebep oldu.

Bu suretle, askeri teskin eden Selim, Şah İsmail'i karşılamak üzere harekete geçmiş ve Eleşkird tevâbiinden Üç-Kilise-Çayırı, Bâzırgân-Suyu, Dana-Sazı, Ağrıdağı karşısında bulunan Karaköy (=Kara Pınar) konaklarını geçerek Ovacık-Sahrası'na gelmiştir⁵⁵. Burada savaş hazırlıklarına girişen Osmanlı Ordusu, iki gün sonra, geceleyin, Makû ile Hoy arasında, Tebriz'e 20 fersah mesafede bulunan Çaldıran tepelerine vâsıl olmuştur⁵⁶. Ebu'l-Fadl Mehmed ed-Defterî'den anlaşıldığına göre, Selim, Makû'nun Kazlu-Göl adındaki mahalline geldiği bir sırada, Osmanlı karakolları Çaldıran Sahrası'na kadar yayılmışlar, Hoy-Sahrası'nda görünen Şah İsmail'in karakol ve öncülerine yaklaşmışlardır⁵⁷.

⁵⁵ Bk. Haydar Çelebi, *Ruz-nâme* (Feridun Bey, I, 401); *Erzincan'dan Tebriz'e varınca edki olan konaklar*, Top. Sar. Müz. Arş. Nr. 5465; Yusuf, 15/a.

⁵⁶ Gerek *Ruz-nâme*'de ve gerekse kaynaklarda, bilhassa, Ebu'l-Fadl Mehmed ed-Defterî'de mevcut kayıtlardan sarahatle anlaşıldığına göre, Çaldıran tepeleri ile savaşın cereyan edeceği sahra, Makû ile Hoy arasında Tebriz'e 20 fersah mesafede bulunuyordu. Bununla beraber, Erzincan'dan Tebriz'e kadar olan konakları gösteren vesikada (Nr. 5465), Çaldıran ile Hoy arasında Karasu-Dere ve Sökmen-Ova mevkileri gösterilmektedir ki, bu husus, Haydar Çelebi tarafından da belirtilmektedir. Öte yandan, Spasdouyn, savaşın Tebriz ile Hoy arasında, eski Artaxata şehrinin olduğu yerde vuku bulduğunu söyler, bk. *Petit traité de l'origine des Turcs*, ngr. Ch. Schefer, Paris, 1898, s. 384. El-Kazvinî'nin, Şah İsmail'in Hoy'dan sonra Selmas'dan geçtiğini kayd etmesi doğru değildir, bk. *Lüb-ü't-Tecârih*, 128/b, str. 11-13.

⁵⁷ *بحمد مملکت ما کوبه اذربایجان بجلی که بقازلوکول مروقت نزول اجلال فرمود...* از طلایع سپاه نصرت بنامه تابصرای چالدران سبت نموده بودند خبر رسید که دیدبانان مجاهدان و طلایع اهل ایمان نزول شاه گمراه و حشر سپاه تباہ .. در فضای صغری خوی بین البقیین دیده اند و قراولان لشکر ستکرش بحمد چالدران رسیده اند از جانبین طلایع ... و مقدمه الجیش بیکدیگر نزدیک رسیده اند ... bk. *Selimsâh-nâme*, 77/b.

Selim, bu mevkide, yeni tertibat almış ve şafakla beraber savaşa girişmek veya askere 24 saat istirahat vermek cihetlerinden birini tercih etmek üzere Divânın reyine mürâcaat etmiştir. Umûmiyetle, yol yorgunluğu dolayısıyla hemen savaşa girişilmesini tehlikeli bulan devlet ricâli, ikinci ciheti, yâni, askere 24 saat istirahat verilmesi hususunu tercih ettiler. Ancak, akıncılardan mühim bir kısmının Alevî ve Şî'ilere tarafdar olmaları sebebiyle, istirahat ânında düşmanla anlaşmaları ihtimalini göz önünde bulunduran Rumeli Defterdarı Pirî Mehmed Çelebi el-Cemâlî, hemen savaşa girişmek tarafdarı idi ve bu husus Selim tarafından da destekleniyordu. Nitekim, birinci ciheti, yâni, şafakla beraber savaşa girişmek cihetini kabul etmek zorunda kalan devlet ricâli ve askeri erkân, Selim'in emri üzerine, savaş nizâmı alıp, tepelerden ovaya inen kuvvetlerinin başına geçtiler. Bu sırada Şî'ilere esir düşüp Şah İsmail'in yanında bulunan Malkoç-Hacısı adındaki bir sipâhî, tepelerden bölük, bölük ovaya inen alayları târif etmiş, Osmanlı Ordusu hakkında bilgi vermiştir⁵⁸.

Çaldıran Savaşı

23 Ağustos 1514 (= 2 Recep 920) Çarşamba günü Çaldıran (bâzan: Çalduran) Ovası'nda⁵⁹ mevki alan Osmanlı Ordusunun sağ kolunu, Anadolu Beylerbeyi Sinan Paşa ile Zeynel Paşa'nın emrindeki Anadolu ve Karaman kuvvetleri, sol kolunu ise Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa kumandasındaki Rumeli askeri teşkil ediyor idi. Selim, bermutat, Sipâhî, Silâhdar, Ulûfeci ve Gurebâ Bölükleri ile çevrilmiş olup, yanında Sadriâzam Hersek-Oğlu Ahmed Paşa, Vezir Dukakin-Oğlu Ahmed Paşa, Vezir Mustafa Paşa, Fernad Paşa, Karaca Paşa gibi devlet ricâli, son Akkoyunlu Beylerinden Kistrâ, Kazasker ve sair din adamları bulunuyordu. Padişahın ön kısmında mevki alıp, Ağaları Ayas'ın emrinde sayıları 12,000 i bulan tüfenkçi Yeniçeriler, araba ve develerden mürekkep bir siper geri-

⁵⁸ Bk. Lütfî Paşa, *agn. esr.*, s. 221 v.d., Yusuf, 16/a.

⁵⁹ Kaynak ve menzil-nâmelerdeki sarahate rağmen Çaldıran-Ovası'nı Urmiye Gölü ile Tebriz arasında göstermek pek sâbiş bir hatadır ve bu hatada *İslâm Ansiklopedisinde*, maalesef, işlenmiştir, bk. Ş. Altındağ, *Selim I*, cüz. 105, s. 427. Her bakımdan hatalı olan bu makalede münderiç yanlışlıklar, kaynaklarla karşılaştırılmak suretiyle tekrar ele alınacaktır.

sinde buldukları gibi, her iki cenahın nihayetinde olup, biri 10,000, diğeri ise 8,000 kişiden ibaret Anadolu ve Rumeli Azabları, birbirlerine zincirler ile rapt edilmiş ve hedeflerini bir mil içinde vurmada mahir topçuların nezâretindeki 500 topun önünde dizilmişlerdi. Öte yandan, öncü kuvvetinin ekseriyetini teşkil eden Dulkadırlı Türkmenleri, Şahsuvar-Oğlu Ali Bey'in, ardıcı kuvvetleri ise Şadi Paşa'nın emrinde idiler⁶⁰. Keşfi, savaş hazırlıklarını : «*âdet-i kadîme-i Osmânî birle âhen çomaklar ve pulâd nacaklar buyurub harbe lâyük harbeler ve nizeler...*» şeklinde belirtmektedir⁶¹.

Osmanlıların bu dizilişlerine mukabil, başlarında Hanları olduğu halde, ekserisi Ustacalu, Afşar, Varsak, Dulkadırlı, Rumlu (=Anadolulu), Şamlu, Kaçar ve Karamanlu Türkmenlerden mürekkep 80,000 kişilik bir süvari kuvvetinin başında bulunan Şah İsmail, tepeden Çaldıran-Sahrası'na inmiş ve Necm-i sâni (= Vekilü's-Saltana) denilen Seyyid Ni'metullah-Oğlu Emir Nizâmüddin Abdülbâki, Sadr Seyyid Şerif-i Cürcânî ahfadından Seyyid Şerif, Durmuş Han Şamlu, Nur-Ali Halife-i Rumlu, Meşhed Vâlisi ve Meşhed-i Ali Âsitânesi Nakibi Seyyid Mehmed Kemûne, Bağdad hâkimi Hülefâ Bik, Emir Şerefüddin Ali, Halil Sultan Zulkadır, Hüseyin Bik li'llah, Korçı-

⁶⁰ Osmanlıların bu dizilişleri hak bk. Haydar Çelebi, *Raz-nâme*, I, 402; İdris-i Bidlisî, *agn. esr.*, 11/a; İbn Kemal, *Selîm-nâme*, 67/a; *Defter*, IX, 227/a; İbn Fahdî'l-Mekki, *agn. esr.*, 40/a; Celâl-Zâde, 109/a; Lütfî Paşa, s. 227; Hasan Rumlu, s. 145; Hondmîr, *Habîbü's-Siger*, neşri: Kitâbhâne-i Hayyâm, IV, 546-7; «*Sultan Selim çinâncı meşhur, mâk Rûm ast br fraz yeste frud Âmede br grd mskr xud az Erâbe ve çir dîvârî bld gr dâtid ve Erâbe hâza bîncir brîkîncîkr bst dr ân Hsâr Astvâr metl grîd ve dîvârde Hzr tînk ândâz râke pîvste dr xdmîş b dnd mqr rkrdrk dr yst vâfâstâde*» Edâ'î, bu dizilişi şöyle belirtir :

به پیرامن شاه فرخنده کیش
حصار عراقه کشیدند پیش
تنگها عیان گشت از ضرب زن
چومار سپه بر کشاده دهن

Bk. *Selîm-nâme* (=Şâh-nâme-i Selîmî), Fars. Yazm. Univeraite Ktp. Nr. 51, 54/a. Krş. el-Kazvinî, *agn. esr.*, 124/a: «*چون پادشاه روم عراقه ها درهم کشیده و زنجیرها بر حوالی آن استوار ساخته بود و در میان آن حصن چست*»

⁶¹ Bk. *Selîm-nâme*, 42/b.

başı Saru Pire Ustacalu, Irak-ı Acem serdarı Pir Budak Bey, Baba İlyas Çavuşlu-Oğulları, Baba Süleyman Ustacalu, Pire Ömer Bik Şireci-başı, Mehmed Han Ustacalu tarafından çevrilmiş idi⁶². Osmalı savaş tekniğini iyi bilip, daha Çaldıran tepelerinde iken Selim'e hücum edilmesini, Nur-Ali Halife-i Rumlu ile birlikte teklif eden Mehmed Han Ustacalu'nun savaş planını hazırladığı anlaşılmaktadır⁶³. Nitekim, Mehmed Han Ustacalu'nun Çayan (=Çapan) Sultan Ustacalu ile hazırlığa giriştiği bir sırada Şah İsmail'in bildiren avı ile meşgul olduğu hakkında bazı kayıtlar vardır⁶⁴. Hazırlanan plana göre, Emir Abdülbâki, Seyyid Mehmed Kemûne ve Emir Seyyid Şerif'in merkezde kalması, Korçı-başı Saru Pire Ustacalu'nun çarhacılık vazifesini yapması kararlaştırıldı⁶⁵. Öte yandan, Şah İsmail, ordusunu ikiye ayırmak ve sol cenahın idâresini tevdi ettiği Mehmed Han Ustacalu ile birlikte girişecekleri bir çevirme hareketi sonunda Azabları yarmak ve onların saflarını geçmek suretiyle, Yeniçerileri arkadan vurmâk niyetinde idi ve bu maksadla da sağ cenahın kumandasını üzerine almış idi. Nitekim, Korçı-başı Saru Pire Ustacalu'nun çarhacılarla Mînal-Oğlu'na hücum edip mağlûp olması üzerine⁶⁶, mükemmel teçhiz edilmiş (... *depesinden dîrnağına dek gök demürlü*, İbn Kemal, *Defter*, IX, 227/a), 40,000 seçkin süvari ile Azabların, bilhassa, Rumeli kuvvetlerinin üzerine hücum eden Şah İsmail⁶⁷,

«*شاه گمراه باجه سپاه از دربند جبال و تلال جانب خوی عبور کرد و طرف مشرق*» bk. Ebu'l-Fadl, *agn. esr.*, 77/b. Şî'i ordusunun dizilişi hak. bk. Hondmîr, IV, 545 v.d., Gaffârî, *agn. esr.*, 184/b; el-Kazvinî, *agn. esr.*, 123/b v.d., Hasan Rumlu, *agn. esr.*, s. 146 v.d., İskender Bik Türkân, *agn. esr.*, 81; Edâ'î, 55/b; İdris-i Bidlisî, 11/a; Lütfî Paşa, s. 228; Hoca Sa'deddin, II, 264 v.d., Yusuf, *agn. esr.*, 18/a.

⁶³ Bk. Hondmîr, IV, 545; İskender Bik Türkân, s. 81.

⁶⁴ «*آنحضرت در هنگام تسویه صفوف خود بشکار بیلدیرچین مشغول بودند*» bk. Gaffârî, *agn. esr.*, 181/b. Krş. İskender Bik Türkân, s. 82.

⁶⁵ Gaffârî, *agn. esr.*, 184/b; Hondmîr, IV, 547; Hasan Rumlu, s. 146; Hoca Sa'deddin, II, 264.

⁶⁶ Hasan Rumlu, *agn. esr.*, s. 146.

⁶⁷ İbn Kemal :

*Koğaldı birbirine iki dergâ
Dolu emeâc-ı âşâb oldı sahrâ
İki alay bir idüb Kızılbaş
Yürüdü Rumeli üstüne savaş*

şeklinde tasvir ettiği gibi (bk. *Selîm-nâme*, 68/a), Hadîdî, bu yürüyüşü :

olarak belirtir, bk. *agn. esr.*, 193/b. Ayr. bk. İbn Fahdî'l-Mekki, *agn. esr.*, 40/b.

başlangıçta, muvaffak oldu; başda Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa olmak üzere, pek çok ümerâyı şehid edip, bu kısmı dağıttı. Hoca Sa'deddin, Azap askerinin, oklarını çıkarmaya vakit bulamadan mağlûp olduğunu kayd eder⁶⁸. Bu son savaşta Malkoç-Oğullarından Sofya Sancak Beyi Ali Bey ile Silistire Livâsı hâkimi Tur-Ali Bey, Mora Sancak Beyi Hasan Ağa, Prizren Beyi Süleyman Bey, Yörgüç-Oğlu Mehmed Bey şehid düşmüşlerdir⁶⁹. Öte yandan, Gaffârî, Şah İsmail'in bu sıradaki bahadırılıklarından uzun uzadıya bahsederek, Malkoç-Oğlu'nu bizzat öldürdüğünü kayd eder⁷⁰.

Ancak, mukabil cihetten hareket eden Mehmed Han Ustacalu, Anadolu askerinin mukavemeti, Sinan Paşa'nın aldığı tedbirler üzerine, Şah İsmail ile birleşmek üzere giriştiği teşebbüsde muvaffak olamadı. Zirâ, Sinan Paşa, askerinin saflarını muhafaza ederek, intizamla ve sūr'atle toplara doğru çekilmelerini te'min etmiş, Mehmed Han Ustacalu ile kardeşi Karahan'ı, Türkmenler ile birlikde, müdhiş Osmanlı topçusu ile karşı karşıya bırakmış idi. Üzerlerinde büyük küçük kazanların da bulunduğu topların hep birden açtıkları cehennem ateşi üzerine, Şî'i ordusu, darma dağınık oldu; başda Mehmed Han Ustacalu olmak üzere, Seyyid Mehmed Kemüne, Hülefâ Bik, Emir Abdülbâki, Horasan hâkimi Lâlâ Bey Şamlu, Tekeli Çayan Bik ve pek çok Türkmen, hasır gibi, yerlere serildiler⁷¹; savaş Osmanlı lehine döndü. Bununla beraber, bu çarpışmada, Anadolu ümerâsından Ayas Bey, Niğde Beyi Yörgüç-Oğlu İskender Bey, Beyşehir hâkimi Karlı-Oğlu Sinan Bey, Kayseri Beyi Üveys Bey, Sultan-Zâde olan Karesi hâkimi Mehmed Bey yanında bir kısım züemâ ve timârli Sipâhînin de şehid düşdüklarine işaret etmek icâp

⁶⁸ Bk. *Tâcü't-Tevârih*, II, 233.

⁶⁹ Bk. Keşfi, *agn. esr.*, 44/a; Lütfî Paşa, s. 230; Hoca Sa'deddin, II, 236; Hoadmîr, IV, 547.

⁷⁰ «در آن اثنا ملجوع اغلی که از اعیان دشمنان و شجاعت بود دوچار شده شمشیری چنان بر فرق او زدند که ناسینه اش بشکافت با وجود که زره پوشیده بود بزخم شمشیر آزاره مخالف را بدو نیم کرد و فوج کثیر از لشکر بتکبری را در حرانی آزاره پاره پاره کردند...» Bk. *Cihân-âra*, 184/b, str. 16-20. Ayr. bk. İskender Bik Türkân, s. 32, str. 7-9; Mollâ Ahmed Tatavî, *Tarih-i Eîfî*. Bibl. Nat. Suppl. Pers. Nr. 188. 444/b. Malkoç-Oğlu Tur-Ali'nin kardeşi ile Şah İsmail'in üzerine at saldı; ve onunla çarpıştığı bilhemen ise de (meselâ bk. Muhyî Çelebi, *Tarih-i ül-i Osman*, Ali Emiri Ktp. Nr. 15, 98/a; *Anonim*, neşri: Fr. Giése, s. 134), tuzağa düşüp (bk. Hadîdî, 198/a), koreolar tarafından kılıç ve gönderle öldürüldükleri anlaşılmaktadır.

⁷¹ Bk. Hoadmîr, IV, 547; Hasan Rumlu, s. 149; Keşfi, 48/b

eder⁷². Bu arada, Selim, büyük zâyiata uğramış olan Rumeli askerine yardım etmek üzere, yeni kuvvetler göndermiş, deve, katır ve emsâli yük hayvanlarının birbirlerine zincir yularlarla bağlanmak suretiyle vücuda getirilen siperler arkasında mevzilenen Yeniçerilerin de tüfenkleri ile ateş etmelerini emretmiş idi. Nitekim, Menteşe Sultan Ustacalu emrindeki Türkmenlerin bu siperlere hücumları, şiddetli bir tüfenk, Top ve zenberek ateşi ile karşılandı⁷³; pek çok ileri gelen Hanlar ve korçılar toprağa düşdüler; Şah İsmail'in Korçı-başısı Sarı Pire Ustacalu bu son hücumda telef olduğu gibi, etrafa kaçışan askerinin moralini takviye etmek maksadıyla her tarafa koşan Şah İsmail, eline ve pazısına tüfenk kurşunu isâbet etmesi yüzünden, bir kaç defâ at değiştirmiş, bir aralıkta atından yuvarlanmıştı. Bununla beraber, bir Osmanlı süvarisinin üzerine yürüdüğü sırada her bakımdan kendisine benzeyen en yakın adamı Sultan Ali Mirzâ Afşar'ın, esâreti göze alarak, önüne geçmesi ve sonradan At-çeken lâkabını alan Hızır Aka Ustacalu'nun hayatı bahasına atını vermesi üzerine, esârete düşmekten kurtulan Şah İsmail⁷⁴, akşama doğru, artık hiç bir ümit kalmadığını görünce, sūr'atle Tebriz'e kaçmış, ancak kendisini burada da emniyette görmediği cihetle, Dergûzin'e çekilmiştir⁷⁵. Onun kaçması üzerine ağır zırhlı askerler mukavemetten vaz geçtiler; bir kısmı esir, bir

⁷² Keşfi, 44/a; Hoca Sa'deddin, II, 236; İbn Kemal, *Defter*, IX, 230/a.

⁷³ «تو بچیان ایشان در آتش دادن تفت و افروختن تار و جنک بر تبه طریقه جد و اہتمام بجای می آوردند کہ هر لحظه پنج شش ہزار تفت بیکدفعہ صدای سرک در عالم می انداخت Bk. Hoadmîr, IV, 547. Ayr. bk. Hasan Rumlu, s. 147. Yusuf, kendisine Koçu Ağa adındaki Kapuer-başı gönderilen Yeniçeri Ağası Ayas'ın yürüyüşünü tasvir eder:

Pâdişâh emrîyle yürüdi Ağâs

Küfr ü isyân katı: yezdân-şindâs

Bk. *agn. esr.*, 19/a.

⁷⁴ «در آن اثنا آنحضرت بسپاہ آبی فرورفت حضر آقا استاجلو بازگی خود را کشیدہ خان سوار گردیدہ روانہ شدولشکر روم سلطان علی میرزا افشار را گرفتہ تصور کردند کہ خاق اسکندر شان است نزد سلطان سلیم بردند بعد از تحقیق کہ دیگرست اورا بتل آوردند Bk. Hasan Rumlu, *agn. esr.*, s. 149, str. 2-5.

⁷⁵ Bk. Hoadmîr, IV, 548; Hasan Rumlu, s. 149; Gaffârî, 185/a. Osmanlı kaynaklarında ise, umûmiyetle, Sultaniyye'ye çekildiği kabul edilmektedir, meselâ bk. İbn Kemal, *Defter*, IX, 229/b; *Anonim*, s. 134.

kısmı da maktûl düştü⁷⁶. Lütfi Paşa, Şi'ilerin büyük hezimetini ile neticelenen Çaldıran savaşına Süfi-Kıran adını verir⁷⁷.

Savaşı müteakip, Şi'i ordugâhı, bütün hazineleri, Şah İsmail'in, ümerâsının ve teşvik maksadıyla burada bulunan askerinin genç hanımları, Osmanlıların eline geçti⁷⁸. Selim, sahrada iki gün Divân kurdurarak, ganâimi askerlere dağıtmış, yararlılığı görülenlere te-rekkiler bahşettiği gibi, her tarafa da Zafer-nâmeler göndermiştir⁷⁹. Bu arada, Selim, Bağdad hâkimi Hülefâ Bey'in kızı olup Vidin Beyi Mesih Bey'in adamları tarafından tutulan Şah'ın hanımı Tâclî-Hâtûn'u Tâci-Zâde'ye tevziç etmişti⁸⁰. Muhyî Çelebi'nin *Selim-nâme*-sinde mezkûr bir kayda göre, Selim, Çaldıran'da şehîd düşenlerin namlarına bir kabir yaptırıp, üstüne ölüm tarihlerini hâvî bir amûd (= direk) diktirmistir. Muhyî Çelebi'nin ilk defâ tarafımızdan kul-lanılan-kaydı şudur: «*heman Hünkâr bugardı, Anadoludan ve Ru-meliden ve Yunan (= Karaman) dan ve her (...) ne kadar beyler ki şehîd oldise, heb bir yere cem' eylediler, bir muazzam yer kazub*

⁷⁶ «..... لشرك ارقه لئله غي زهره كندوله دلم اولوب چه خوب دستگیر اولدی»
Bk. İbn Kemal, *Defter*, IX, 229/b.

⁷⁷ Bk. s. 219, str. 9. Bu savaş hakkında ayrıca bk. Şükri-i Bidlîsi, 112/b; İbn Fahdî'l-Mekki, 41/a-42/a; Muslihüddin-i Lâri. *Mir'atu'l-Edvar ve Mirkatü'l-Ahbâr*, Fars. Yazm. Nuruosmaniye Ktp. Nr. 8158, 514/b; İbn İyâs, IV, 402-3; Mollâ Ahmed Fatâvî, *Tarih-i Elîfî*, 444/b; Kapçak Han (Hâcım-Kuli Bik Belhî), *Tarih-i Kapçak Hânî*, Bibl. Nat. Suppl. Pers. Nr. 187, 553/a - 553/b

⁷⁸ اول بدکردر لرك طونلانی طولوب قانلری قچوب كازار بر بهار كبی برک و باره آراسته و بر است آوردوسی قوریلو قالدی بو شهرده كل كبی رنگین قبازی باشلرده غنچهلر كبی دورلو و بر است آوردوسی قوریلو قالدی بو شهرده كل كبی رنگین قبازی باشلرده غنچهلر كبی دورلو
Bk. İbn Kemal, *Defter*, IX, 229/b. Ete geçen ganimetin zenginliği hakkında bk. Celâl-Zâde, *agn. esr.*, 112/a; Keşfi, 45/b, str. 6-10; İbn Fahdî'l-Mekki, 42/a v.d., Yusuf, 19/b.

⁷⁹ Şehzâde Süleyman'a gönderilen *Çaldıran Fetih-nâmesi*, bk. Feridun Bey, I, 368-7; Kırım Hanı'na gönderilen *Fetih-nâme*, I, 388-9; Tebriz a'yâcına yazılan *Fetih-nâme*, I, 390; Kars ve Erzurum'a hâkim Türkmen Beyi Sevindik-Hân'a gönderilen Beşâret-nâme, 398-4. Ayr. bk. İbn Kemal, *Defter*, IX, 231/a.

⁸⁰ «Bağdad hâkimi Hülefâ Bik'in kızı (Venedikli tâcirde: Sultan Ya'kub'un kızı) ki; Şah-ı kümrâhın menkâhestydi, Vidin Begi Meshh Bey'in adamları tutub getürdiler, Şehriyâr-ı kâmkâr Divân-ı âlişanda Nişancı olan Tâci-Zâde Cäfer Çelebi'ye himmet eyledi ki âgin-i ser'at üzere nikâh eglege», bk. İbn Kemal, *Defter*, IX, 229/b. Bu hususta bk. Celâl-Zâde, 112/b. Tâclî-Hâtûn'un mücevherâtı sonradan bir tahkikata konu olmuştur, bk. Veziriâzam Piri Mehmed Paşa ile Müstâfa Paşa'nın mühürlerini muhtevi arıza, Top. Sar. Müz. Arş. Nr. 686; esbâb-ınca listesi, Nr. 11989. Münakaşası için bk. İ. H. Uzunçarşılı, *Şah İsmail'in zevceci Tacî Hânım'ın mücevherâtı*, *Bölleten*, 92/1959 s. 611-6.

heb ol şehîdleri bir yere gömdiler, üstünü örttiler, ol örtülen yerin üstüne bir amûd diktiler, ânların dahi tarihlerin yazub ruhlarına duâ kıldular»⁸¹. Öte yandan, Keşfi, şehîd olanlara düşürülen tarihi zikretmektedir :

*Yâ ilâhî Hazret-i Sultan Selim'in haşredeki
Rûh-ı hasmî sehm-i sehmile ola zir-i kavse
Kim Kızılbaş içre düşen ceşşine târihdür
Yâreb ol ervâh-ı pâkin cây ola firdevsde⁸²*

Savaş Dönüşü

Bundan sonra Hoy-sahrası'na gelen Selim, Vezir Dukakin-Oğlu Ahmed Paşa, Rumeli Defterdarı Piri Mehmed Çelebi el-Cemâli, Sekbân-başı Balyemez Osman Ağa ve *Heşt Bihîşt* müellifi olup evvece Akkoyunular divânında mevki sahibi olan İdris-i Bidlîsi'den mürekkep bir hey'eti, 400 Yeniçeri ile Helvacı-Oğlu Hüseyin Bey'in idâresinde bulunan Tebriz'e göndererek, halkına âman vermiştir⁸³. Ancak, adı geçen Bey'in, Şahın geri kalan mallarını alıp, şehirden kaçması üzerine, yeniden harekete geçen Selim, önce, Ahta-hâne'ye, sonra da Kuşçı-Çemeni'ne gelerek, Şi'iler safında döğüşen Ekrâd-dan Hacı Rüstem'i öldürtmüş, Heft Çeşme-Çayırığı'nda da, daha Şah-Kulu Baba Tekeli vak'asında rol oynayan Kürd Hâlid'i⁸⁴ cezalandırmış ve Tebriz'in banliyösü Surhâb (= Acı-Su) 'a Köprü (= Kantara) yakınına geldiği bir sırada da Tebriz'in a'yân ve eşrafı tarafından karşılanmıştır. Selim, bu menzilden Tebriz'e kadar yer-

⁸¹ Bk. *Selim-nâme*, İzzet Koyunoglu Ktp. 41/a, str. 10-14. Krş. Haydar Çelebi, I, 403.

⁸² Bk. *Selim-nâme*, 44/b.

⁸³ İdris-i Bidlîsi, Merend'den Tebriz'e girişini ve ülemâ ile eşraf tarafından Köprü (= Kantara) bağında karşılanışını anlatır, bk. *Selim-nâme*, 14/a, 14/b. Krş. Celâl-Zâde, *agn. esr.*, 113/b. Bu arada bâzı Karakoyunlu Ulusuna mensup kimse-lerin Selim'le buluşmak üzere yola çıktıkları anlaşılmaktadır. Meselâ bk. Cihân-şâh'ın torunu tarafından padişaha yazılan arıza: «... Hâligâ saâdetle pâdişâh-ı âlem-penâh hazretleri digâr-ı Acem'e geldüklerinde bi-ihitigar tem-i şeriflerin isidüb hâk-ı pâyine yüz sürmek niyyet eylegüb ehl-i beytim ile ve kırk-elli neferlümleleriyle Şiroân'dan kalkub gelürken...», bk. Top. Sar. Müz. Arş. Nr. 9858.

⁸⁴ Kürd Hâlid'in Erzincan ve Suğebri'deki faaliyetleri hak. bk. Top. Sar. Müz. Arş. Nr. 3082, tarih: 917/1511. Öldürülmesi: İdris-i Bidlîsi, *agn. esr.*, 16/a; Haydar Çelebi, I, 40; Yusuf, *agn. esr.*, 20/a.

lere serilmiş kıymetli halılar üzerinden geçerek, merâsimle, şehre girmiştir (16 Recep 920 Cuma = 6 Eylül 1514).

Selim, bir haftalık ikametî esnasında, Tebriz'in Sâhib-Âbâd mahallesi'nde bulunan ve mavi-altın sarısı çinlerle süslü Sultan Hasan Câmi'i'nde Hülefây-ı Râşidîn ile Eshâb-ı Kirâmın isimlerini hutbede okutmuş⁸⁵, Şah İsmail tarafından gerek Akkoyunlulardan ve gerekse Şibek Han'dan müsâdere edilmek suretiyle biriktirilmiş kıymetli hazinelere el koymuştur. Bu arada, bir kısım fillerle, Şah İsmail'in Akkoyunlu Türkmen Ulusu Beylerinden Ya'kup ve Timur torunlarından Ebû Sa'id'den gasbetmiş olduğu emânetleri İstanbul'a sevk eden Selim'in, Tebriz'in en mahir usta ve san'atkârlarından bir kısmını sürgün ettiğine dair kaynaklarda kayıtlar vardır. Nitekim, Muhyî Çelebi'nin *Selîm-nâme*'sinde, kılıççılardan, cebecilerden, okçulardan ve yaycılardan 1,700 hânenin İstanbul'a sürüldüğüne dair verilen haberler, seferin *ruz-nâme*'sini tutan Haydar Çelebi tarafından da te'yid edilmektedir⁸⁶. Öte yandan, Tebriz'de bulunan Timur'un torunu Hüseyin Baykara-Oğlu Mirzâ Bedî'ü'z-Zaman ile biri farsça, diğeri Çağatayca iki kaside takdim eden Muhammed

85

چو بکشت یک هفته و آدینه شد
ز شه صحن مسجد چو آینه شد
فرمان سلطان کردون وقر
جهانگیر شد خطبه جازیار

و صد الخطیب المنبر فخطب: «... و نطق و سکنوا و وعظ فی خطبته و خطب بموعظته و تلاما علی مذهب اهل السنة و ذکر...» bk. *agn. esr.*, 43/b. Krş. Celâl-Zâde, *agn. esr.*, 113/b; İbn Kemal, *Defter*, IX, 292/b; Lütfî Paşa, s. 237; Hasan Rumlu, s. 149; Yusuf, *agn. esr.*, 20/b. Celâl-Zâde (113/b) ile Keşfi (48/b) ye göre, bu strada Selim namına sikke de basılmıştır. Bu Câmi ile bu strada Tebriz hak. bk. *Dis-course of Ramusio on the Writings of G. M. Angioloello, Haklayt Society*, London, 1873, Vol. 49, 105 v.d., Venedikli tâcir, *Travels, Haklayt Society*, Vol. 49, s. 173, 177, 194 v.d. Krş. E. G. Browne, *A History of Persian Literature in Modern Times*, Cambridge, 1924, s. 77. Câmiin tavsifi: Evliyâ Çelebi, *Seyahat-nâme*, İstanbul, 1314, II, 249 v.d., Kâtib Çelebi, *Cihânnümâ*, s. 380 v.d., Ahmed Râzi, *Heft İklim* (yazılışı: 1002/1594), Bibl. Nat. Suppl. Pers. Nr. 856, s. 464 v.d. Halkın sünneti hak. bk. Nurullah b. Şerîf el-Huseynî el-Mer'âşi eş-Şusterî, *Mecâlisü'l-Mâ'mûnîn*, Fars. Yazm. Esat Ef. Ktp. Nr. 1280, 29/a, 30/a.

⁸⁶ Bk. *Selîm-nâme*, 68/b. İbn Kemal'de: 2,000 miktarı hâne. bk. *Selîm-nâme*, 72/a. Ayr. bk. Haydar Çelebi, I, 403; Ebu'l-Fadl, *agn. esr.*, 88/b. Hadîdî:

Hâfız-ı İsfehânî, oğlu Hasan Can (Hoca Sa'deddin'in babası) ile birlikde Selim'e dehâlet etmişlerdir. Bihassa, Selim'in büyük hürmetine mazhar olmak suretiyle kendisine günde 1,000 akçe-i Osmani tahsis edilen Bedî'ü'z-Zamân, diğeri gibi, Osmanlı Ordusu ile birlikde İstanbul'a gelmiş, bir müddet sonra da Eyyüb'de vebâ (= tûn) dan vefât etmiştir⁸⁷.

Ancak, Şah-seventer (= Kızılbaşlar) le meskûn bulunan bu mınıkada daha fazla kalmağı tehlikeli bulan Selim, bir hafta sonra (25 Recep = 15 Eylül) Tebriz'i terk edip⁸⁸ Nahçıvan yoluyla Karabağ'a çekilmek zorunda kaldı. Bununla beraber, onun, kışı bu eski İlhanlı merkezinde geçireceğini anlayan devlet ricâlinin telâş, bir takım ihtilâfların çıkmasına sebep olmuştur. Nitekim, Ordu, Merend'den Aras Nehri kıyılarına geldiği bir sırada bunların teşvikleriyle harekete geçen Yeniçeriler, padişahın etrafını sararak, parça parça olmuş elbiselerini mızrakları önünde teşhir edip, Rumeline avdet arzusunu izhar etmişlerdir. Selim, Veziriâzam ile Vezirlerin ve kendilerine pek ziyade itimat ettiği Kazasker Tâci-Zâde Câfer Çelebi ile Yeni çeri Ağası İskender Paşa ve Sekbân-başı Balyemez Osman Ağa'nın teşvikleri üzerine vukua gelen bu askerî nümâyişi müteâkip, Kars-Erzurum yoluyla Amasya'ya avdet etmek zorunda kaldı isede,

جميع خوجكى و پيشه كارى
قوشب قولل سرر استقبوله تيز
يازب استقبوله سردى يولارى
كه اولا بر كوشده بازار تبريز

Bk. *agn. esr.*, 169/b. Âli, Sünni olacların sürüldüğü kansatindedir, bk. *Künhü'l-Ahbâr*, Üniv. Ktp. Nr. 5959, 182/b; Ayr. bk. Lâri, *Mir'atu'l-Edcar*, 515/a.

⁸⁷ Hoca Sa'deddin, II, 288; İbn Kemal, *Defter*, IX, 233/b; Lütfî Paşa, s. 236. Bu arada oğlu Muhammed-Zamân Mirzâ'nın Irak ile Horasan yolunu kestigiğine dair bazı kayıtlar vardır, bk. Top. Sar. Mûz. Arş. Nr. 5874.

⁸⁸ Selim'in Tebriz'den ayrılmadan evvel Memlûk Sultanı Kansub el-Gürî'ye Çaldıran Fetih-nâmesi gönderdiği anlaşılmaktadır. Nitekim, gerek İbn Fahd'l-Mekki (44/b) ve gerekse Yusuf (20/b) un verdikleri haberler, İbn İyâs'ın kayıtları ile bağdaşmaktadır. İbn İyâs, ümerânın huzurunda Selim'in mektubunu okutan sultana, kasıda hil'at vermesine rağmen, onun kale (=K: 'atu'l-Cebel) den inişinde kâşer çalınması emretmediği gibi, zafer dolayısıyla Kahire'nin tezyin edilmesini ilân etmediğini de kaydederek, sebebinin bilinmediğini işâret eder: «فلما حضر قاصد سليم شاه بن عثمان بن بدي السلطان و قرئت مكاتبة بحضرة الامراء اطلع على القاصد الذى حضر باخبار هذه النصره كاملة نخل أحر كقوى بصور حال من ملايسه تم نزل القاصد من القلة ولم يرسم السلطان بندق الكوسات بالقلة ولم يناد في القاهرة بالزينة لأجل هذه النصره ولم يعلم ماسبب ذلك» bk. *Bed'ü'z-Zuhâr*, IV, 404, str. 1-5.

müşevvikleri cezalandırmaktan geri kalmadı. Nitekim, Ordu Erivan civarında iken Vezir Mustafa Paşa'yı, atının eğeri kestirmek suretiyle azledip, yerine Mevlânâ Cemâleddin-i Aksarayî neslinden gelen Pîrî Mehmed Çelebi'yi getirdiği gibi, çok geçmeden, Veziriazam Hersek-Oğlu Ahmed Paşa ile ikinci Vezir Dukakin-Oğlu Ahmed Paşa'nın çadırlarını başlarına yıkılmak suretiyle azletti⁸⁹.

Bununla beraber, ordunun erzak ve saman buhranı ile karşılaştığı anlaşılmaktadır. Zirâ, iâşe ve menzil hizmetini ifâda büyük bir liyakât gösteren Pîrî Mehmed Paşa, zahire te'min etmek üzere, ordunun kışlayacağı Amasya'ya gönderilmiş idi. Filvâki, Erivan'dan sonra, Üç-Kilise (= Eçmiyazin), Heşt-Menzil, Talın-kal'ası, Şüregel-Suyu (= Arpa-Çayı) konaklarını geçerek Kars civarına geldiği bir sırada Mirzâ Çabuk tarafından gönderilen zahire kervânını kabul eden Selim, buhranı kısmen gidermiş isede, zeâmetli süvarilerine izin vermek zorunda kalmıştır. Bu arada, Erzurum yanında Çermik, Titkir'de iken, daha 1507 de sefer etmiş olduğu Bayburd'un Kığı-kalesi ile beraber zapt edildiğini haber alan Selim, burada Kızılbaşların düşmanı Akkoyunlu Beyi Ferruhşâd Bey'e geniş timârlar vermiş⁹⁰, Kaleleri zapt eden Bıyıklı Mehmed Paşa'yı, fevkalâde takdir ederek, ordunun hareket halinde bulunduğu bu sırada, onu, Karahisar, Canik ve Trabzon'u da ilâve etmek suretiyle Erzincan Vâilîliğine tâyia etmiştir⁹¹.

Öyle anlaşılıyor ki, önce Niksar'a, sonra da Amasya'ya avdet eden Selim, ertesi sene harekâta buradan devam etmek kararında idi ve bu maksadla da ordunun top ve cephânesini Şarki-Karahisar'da bırakmış, askerini Ankara'da kışlamasını emretmiş idi. Nitekim, bir ihtiyatî tedbir olmak üzere Hadım Sinan Paşa'yı, acele ile, Ankara'ya, Alâüddevle Bozkurd Bey'in yerine geçmesi tahakkuk eden Şahsuvar-Oğlu Ali Bey'i Kayseri'ye gönderen Selim, Amasya'daki ikameti esnasında Dukakin-Oğlu Ahmed Paşa'yı yeniden Vezirliğe ve Pîrî Mehmed Paşa'yı da, teâmüle aykırı olarak, üçüncü

⁸⁹ Celâl-Zâde, *agn. esr.*, 114/b; İbn Kemal, *Defter*, IX, 235/a; Ebu'l-Fadl, *agn. esr.*, 88/b.

⁹⁰ Haydar Çelebi, I, 405-3. Bunlara âit vakfiyeler hak. bk. Ö. L. Barkan, *Uzun Hasan'a ait kâğıtlar, Tarih Vesikaları Mecmuası*, I, 85. Bu Akkoyunlu Beyi hak. bk. *Geogr. - Saltan* (Uğurlu Mehmed'in zevcesi) in *Ferruhşâd Bey'e mektuba*, *Farsca*, Top. Sar. Müz. Arş. Nr. 3140.

⁹¹ İbn Kemal, *Defter*, IX, 235/a.

vezirliğe getirmiştir. Zirâ, vezirlik, II. Bayezid zamanında yalnız saraylı devşirmelere has olduğu bir fermânla bildirilmiş idi. Yeniçerilerin bu hususdaki itirazlarını nasihatla geçiştiren Câfer ve Halimî Çelebilere rağmen, bir kısım devlet ricâlinin yeniden askeri tahrik ettikleri anlaşılmaktadır. Nitekim, 921 senesi Muharreminde (=Şubat 1515) yeni bir Yeniçeri ayaklanması vukua geldi. Her türlü kontrolden uzak kalan Yeniçeriler, Amasya'da Dîvân-ı Hümâyûn olarak kullanılan mahalle gelip nûmayiş yaptıkları gibi, Vezir Pîrî Mehmed Paşa ile Selim'in Hocası (=Muallim-i Sultan) Halimî Çelebi'nin evlerini yağma etmekten de çekinmediler⁹². Bu son hareketten fevkalâde müteessir olan Selim, hâdisenin müsebbibi Dukakin-Oğlu Ahmed Paşa'nın Duikadır-Oğlu Alâüddevle Bozkurd Bey'le de, gizlice, anlaşlığını tesbit etmekle, onu, bizzat, hançeri ile yaralamış, adamlarına: "*kârını itmam ettirmiştir*"⁹³.

Bu suretle, kararında sebat eden Selim, Tebriz ülemâsından Seyyid Abdül-Vahhâb'ın riyâsetinde olup Kadı Paşa demekle meşhur Kadı İshak, Mevlânâ Şükrüllah Mugâni ve Şeyh Haydar'ın Halifelerinden Hamza'dan mürekkep Şah İsmail'in elçilik hey'etini kabul etmemiş, Şah'ın zevcesinin iâdesini talep eden hey'et âzalarını ise tevkif ettirmiştir; elçilik hey'etinden Seyyid Abdül-Vahhâb ile Kadı Paşa, habsedilmek üzere, İstanbul'da Yeni-Hisar (=Rumeli-Hisarı) a, diğerleri ise Dimetoka-Kalesi'ne gönderilmişlerdir⁹⁴.

Bu arada, Kürd Hacı Rüstem'in Pîr Hüseyin Bey adındaki oğluna babasının mülkünü veren Selim, İdris-i Bidlîsî vasıtasıyla Şâfiî mezhebine mensup diğer Kürd Emirlerine de muhtariyet temin eden feodal bir teşkilât kurulmasını âmir fermânlar göndermiş (= *بواسطه داعی*)⁹⁵, Kemah-Kalesi muhafızlarının Erzincan'a hücum ile burada bulunan Bayındırlardan bâzılarını şehid etmeleri üzerine,

⁹² Celâl-Zâde, *agn. esr.*, 116/a; *Anonim*, s. 184.

⁹³ Tafsîlât için bk. Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, İstanbul, 1927, III, 275 v.d.

⁹⁴ Celâl-Zâde, *agn. esr.*, 116/b; Hoca Sa'deddin, II, 323. Âli, bu hareketin umumî bir teessürü mucip olduğunu belirtir, bk. *agn. esr.*, 181/b. Şah İsmail'e yazılan cevap: Sarı Abdullâh Ef. *agn. esr.*, 100/a v.d.

⁹⁵ Meselâ bk. İdris-i Bidlîsî *agn. esr.*, 18/b. Selim'in Kürd Kansu Gûri'ye gönderdiği nâme-i hümâyûn, *Mecmûa-i inşâ ve mekâtibhâye bâ-hatt-î dîvânî*, Esat Ef. Ktp. Nr. 2343, 140/b. Bu hususda bk. Şeref-Hân-ı Bidlîsî, *Şeref-nâme*, neşri: Veliaminov-Zernov, Petersburg, 1862, I, 155 v.d. Ayr. bk. Evliyâ Çelebi, IV, 75 176 v.d. 271, v.d.

Bıyıklı Mehmed Paşa'ya Mehmed Bik Varsak'ın müdâfaa ettiği bu kalenin fethini emretmiştir. Öte yandan, Bıyıklı Mehmed Paşa, Erzincan'da Mehmed Bik Aygüt - Oğlu ile ittifak eden Nur - Ali Halîfe-i Rumlu'yu telef etmiş idi⁹⁶.

Selim, Kemah'ın feth edilip⁹⁷, Alâüddeve Bozkurd Bey'in Sinan Paşa tarafından bertaraf edilmesi üzerine⁹⁸, İstanbul'a avdet etmiş, sefer esnasında yapılan uygunsuz hareketleri tahkike başlayarak, Ocak - Ağalarını sorguya çekmiştir. Bu maksadla Eyyüb'de kurulan Dîvân, günlerce devam etti. Neticede, Kapu-Kethüdâsı Ahmed Ağa (Hâin Ahmed Paşa)'nın, bir kaç Yeniçeriyi şahid göstermek suretiyle yaptığı açıklamalar üzerine, Nişâncı (= Tevkî't) ve Anadolu Kazaskeri Tâci-Zâde Câfer Çelebî ile ikinci Vezir İskender Paşa ve Sekbân-başî Balyemez Osman Ağa mahkûm oldular; İskender Paşa ile Osman Ağa derhal idâm edildikleri gibi, kendisinden : «*sipâh-ı İslâmî meslek-i isyâna sevk ve mesâlih-i mülkiyye intizamını arsa-i avk idüb ilkay-ı mukaddemât-ı firiib-âmiyziyle engiz-i fesâd iden kimesnenin cezâsı nedür degü istiftâ*» edilen Câfer Çelebî: «*ba'de's-subût katildür degü iftâ idicek*», kendi sözü ile 18 Ağustos 1515 de idâm edildi⁹⁹.

Bir müddet sonra bu hareketinden müteessir olan Selim, Çemberlitaş civarındaki Bezzâzistan (=Tavuk pazarı çarşısı) da bulunan Atik Ali Paşa evkafından bir kısım dükkânların Gedik Ahmed Paşa Hamamı'na kadar yanması ile neticelenen müthiş yangın esnasında rastladığı Sadriâzam Hadım Sinan Paşa'ya : «*bu yanub yakulmalar Câfer Çelebî'nin şerâre-i âteş-i âh-ı bî-günâhidur*» diye teessürünü bildirmiştir¹⁰⁰.

⁹⁶ Hasan Rumlu, *agn. esr.*, s. 154.

⁹⁷ Selim, bizzat, Kemah-kalesi önüne gelerek muhasaraya katılmıştır. Bu yüzden, gayet müstahkem olan kale, Mayıs 1515 de teslim olmak zorunda kalmıştır. Bk. İdris-i Bidlisî, *agn. esr.*, 15/b; Ebu'l-Fadl, *agn. esr.*, 94/a. 87/s; Celâl-Zâde, *agn. esr.*, 118/b; İbu Kemal, *Selim-nâme*, 79/s; Edâ'i, *agn. esr.*, 66/s; Hasan Rumlu, s. 158. Hemen ilâve edelim ki, Selim'in Kemah'a gelmesi üzerine telâşlanan Şah İsmail, önce Ucan'a, sonra da Erdebil'e çekilmiştir. Bk. *Bende el-fakir Mehmed imzâsiyle gelen arıza*, Top. Sar. Müz. Arş. Nr. 5674.

⁹⁸ Yapılan savaşlar ve Alâüddeve'nin öldürülmesi hak. bk. Muhyî Çelebî, *Selim-nâme*, 47/a v.d., 50/a v.d., Ebu'l-Fadl, *agn. esr.*, 102/a v.d.

⁹⁹ Haydar Çelebî, I, 467; *Anonim*, s. 134.

¹⁰⁰ Bk. Taşköprü-Zâde, *Şeka'ku'n-Nu'maniyye*, trc. M. Meedî, s. 886; Âşık Çelebî, *Tezkiretü's-Şüerâ*, Üniv. Ktp. Nr. 2408, 74/a. Krş. M. Tayyib Gökbilgin, *Cafer Çelebî, İslâm Ansiklopedisi*, III, 8.

EK I

(Mecmûa-i Resâ'il, Pertev Raşa Ktp. Nr. 621, 31^a - 31^b)

«رسالة للمولى الشهير بابن كمال الوزير

«بسم الله الرحمن الرحيم المستغنى عن البيان لكونه مشتهراً في الازمان حتى صار
«بذكره الركبان في جميع الافطار والعمران في اكفار شاه اسمعيل و جنوده
«الخذولين و اتباعه و اشباعه الملعونين الى يوم الدين الحمد لله العلى العظيم القوى
«الكريم والصلوة على محمد الهادى الى صراط مستقيم وعلى الذين اتبعوه فى الذين
«القوم و بعد قد تواتر الاخبار و توافر الاثار فى بلاد المسلمين و ديار المؤمنين
«ان طائفة من الشيعة قد غلبوا على بلاد كثيرة من بلاد السنين حتى اظهروا مذاهبهم
«الباطلة فابرزوا سب الامام ابى بكر والامام عمر والامام عثمان رضوان الله تعالى عليهم
«اجمعين و اتهم كانوا يتكرون خلافة هؤلاء الخلفاء الراشدين و الائمة المهديين وكانوا
«يستحقرون الشريعة و اهلها و يستبون المجتهدين زعما منهم بان سلوك مذهب
«المجتهدين لا يخلو عن مشقة بخلاف سلوك طريق رأسهم و رئيسهم الذى سموه
«بشاه اسمعيل قائمهم يزعمون ان سلوك طريقه فى غاية السهولة و سهيله المنفعة
«و يزعمون ان ما احله شاه فهو حلال و ما حرمه فهو حرام و قد احل شاه
«الحمر فيكون الحمر حلالا و بالجملة ان انواع كفرهم المنقولة الينا بالتواتر مما
«لا يبعد ولا يحصى فجن جن ولا نشك فى كفرهم و ارتدادهم و ان دارهم دار
«حرب و ان نكاح زكورهم و اناتهم باطل بالاتفاق فكل واحد من اولادهم
«يصير ولداننا لامحالة و اما ما ذبحه واحد منهم يصير ميت و ان من لبس قلنسوة
«تهم الحمره المخصوصة بهم من غير ضرورة كان خوف الكفر غالباً فان ذلك
«من امارت الكفر و الاتحاد ظاهراً ثم ان احكامهم كانت من احكام المرتدين
«حتى اتهم لو غلبوا على مدائنهم صارت هى دار حرب فيحل للمسلمين
«اموالهم و نساؤهم و اولادهم و اما رجالهم فواجب قتلهم الا اذا اسلموا
«فح يكونون احراراً كسائر الاحرار المسلمين بخلاف من ظهر كونه زنديقا فانه
«يجب قتله البتة ولو (31^a) ترك واحد من الناس دار الاسلام و اختار دينهم

«الباطل فلحق بدارهم فللقاضي ان يحكم بموته ويقسم ماله بين الورثة وينكح زوجته تزوج آخر و يجب ان يعلم ايضا ان الجهاد عليهم كان فرض عين على جميع اهل الاسلام الذين كانوا قادرين على قتالهم و سنقل من المسائل الشرعية ما يصحح الاحكام التي ذكرنا بها آنفا فنقول و بالله التوفيق قد ذكر في «البرازية ان من انكر خلافة ابي بكر رضى الله عنه فهو كافر في الصحيح و ان من انكر خلافة عمر رضى الله تعالى عنه فهو كافر في الاصح و يجب و اكفار الخوارج باكفارهم عثمان رضى الله تعالى عنه و ذكر في التاتارخانية «ان من انكر خلافة ابي بكر رضى الله عنه فالصحيح انه كافر وكذا خلافة و عمر رضى الله تعالى عنه فهو اصح الاقوال و كذاب الشيخين كافر ولو قال «انى برى من مذهب ابي حنيفة رحمة الله تعالى او قال انى برى من مذهب و الشافعى رحمة الله يكفرو من استحل حراما علم حرمة في دين الاسلام كشراب و الخمر فهو كافر و ذكر في الفتية ان استهزاء العلم او العالم كافر و ذكر في «البرازية ان احكام هؤلاء احكام المرتدين و ذكر في الاختيار الذى هو شرح المختار ان المرتدين لو غلبوا فقد صار دارهم دار حرب و اموالهم غنيمة و ذكر في الكافي ان نكاح المرتدين باطل اتفاقا ولا يقبل من المرتدين اذ اظهرنا اى غلبنا عليهم الا الاسلام او السيف كمشركى العرب و يقسم الاموال و الازواج بين المسلمين و تقسم اموالهم و نساءهم و ذرياتهم صح و فى بعض الكتب الشرعية ان من ارتدوا العياذ بالله و لحق بدار الحرب و حكم به صار عبده معتقا و صارت ام ولده معتقة و قال صدر الشريعة «انا هجم الكفار على ثغو (ر) من الثفور يصير الجهاد فرض عين على من «كان يقرب منه و يقدر على الجهاد و اما من كان ورائهم فاذا بلغ الخبر اليهم يصير فرض عين و عليهم انا احتيج اليهم ثم و ثم الى ان يصير عين على جميع اهل الاسلام شرقا و غربا هذا كلام صحيح فالواجب على سلطان المسلمين ان يجاهد هؤلاء الكفار كما قال الله تبارك و تعالى يا ايها النبي جاهد الكفار و المنافقين و اغلظ عليهم و ماؤيهم جهنم و بس المصير الا الى الله تصير الامور»